

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Хабло Оксани Юріївни на дисертаційне дослідження Куліуша В'ячеслава Миколайовича на тему «Виявлення та розслідування злочинів економічної спрямованості, вчинених із використанням кіберпростору», подане до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Процес інформатизації суспільства призвів й до появи нових фінансових інструментів та ринків, а значна частина фінансово-господарських операцій перемістилась у кіберпростір. Поряд із позитивними процесами, наявні тенденції призвели до появи та розвитку нових форм кримінально-протиправної діяльності економічної спрямованості, яка вчиняється з використанням кіберпростору, оскільки злочинність як адаптивна система швидко пристосовується до зміни соціально-економічних реалій та здійснює постійний пошук нових форм та методів отримання незаконних прибутків.

Аналіз статистичних даних свідчить про динаміку значного росту кримінальних правопорушень економічної спрямованості, вчинених із використанням кіберпростору. Так, загальна кількість облікованих злочинів, передбачених ч. 2-5 ст. 190 КК України становила: у 2020 році – 14744, з них повідомлено про підозру – 7734 і направлено до суду з обвинувальним актом – 6412; у 2021 році – 14760, з них повідомлено про підозру – 7634 і направлено до суду з обвинувальним актом – 6274; у 2022 році – 19430, з них повідомлено про підозру – 6043 і направлено до суду з обвинувальним актом – 4370; за 11 місяців 2023 року – 51873, з них повідомлено про підозру – 15499 і направлено до суду з обвинувальним актом – 11727.

Викладене вище засвідчує актуальність, теоретичну і практичну значущість обраної теми дисертаційного дослідження, у якому здійснено спробу розроблення методики виявлення та розслідування кримінально протиправної діяльності економічної спрямованості, вчиненої з використанням кіберпростору.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Вивчення дисертації та наукових публікацій здобувача свідчить про те, що правильне встановлення мети, об'єкта, предмета і завдань дисертації зумовило відповідну логічну структуру та уможливило здійснення усебічного й повного дослідження обраної теми у межах визначених обсягів.

При написанні роботи автор проаналізував достатню кількість джерел (209 найменувань), ґрунтовно та критично вивчив праці науковців, що дало йому змогу вирішити важливу наукову задачу – розробити на підставі аналізу матеріалів практики й теоретичних положень оперативно-розшукової діяльності та криміналістики засад методичку виявлення та розслідування кримінально протиправної діяльності економічної спрямованості, вчиненої з використанням кіберпростору.

Обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій визначається та забезпечується емпіричною базою дослідження, яку становлять узагальнені матеріали вивчення 257 кримінальних проваджень, передбачених ст. 190, 361, 361-1, 363-1 КК України за період 2020-2023 рр. з Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Івано-Франківської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Київської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької областей, м. Києва; зведені дані анкетування 143 працівників кіберполіції Національної поліції України у межах відповідних структурних міжрегіональних підрозділів за період з 2020 до 2023 року, а також власний досвід роботи в кіберполіції Національної поліції України.

Результати наукового дослідження апробовано у виступах автора на міжнародних науково-практичних конференціях та опубліковано в семи наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань, а також у трьох тезах, що опубліковані у збірниках доповідей на науково-практичних конференціях.

Отже, дисертаційне дослідження Куліуша В. М. на тему «Виявлення та розслідування злочинів економічної спрямованості, вчинених із використанням

кіберпростору» виконане на високому науковому рівні, а публікації здобувача є взаємовідповідними та відбивають зміст і сутність обраної наукової проблематики.

Новизна представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертація Куліуша В. М. є одним із перших комплексних криміналістичних досліджень методики виявлення та розслідування злочинів економічної спрямованості, які вчиняються з використанням кіберпростору. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

– *вперше* виокремлені та охарактеризовані взаємозв'язки між розвитком кіберпростору та окремими формами кримінально-протиправної діяльності економічної спрямованості; сформульовано визначення кримінально-протиправної діяльності економічної спрямованості, яка вчиняється з використанням кіберпростору; охарактеризовано основні моделі оперативного обслуговування кіберпростору як складової виявлення злочинів економічної спрямованості, вчинених із використанням кіберпростору;

– *удосконалено* положення щодо організації і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування у частині формування рекомендацій щодо планування та проведення огляду апаратних засобів у різних тактичних ситуаціях, підготовки до обшуку та конкретизації предмета допиту окремих учасників кримінально-протиправної діяльності; положення щодо функціональної спрямованості окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування такої кримінально-протиправної діяльності, у частині конкретизації їх функціональної спрямованості, особливостей підготовки та організаційно-тактичних засад безпосереднього проведення;

– *дістало подальший розвиток* узагальнення щодо стану наукової розробленості проблеми виявлення та розслідування кримінально-протиправної діяльності, вчиненої з використанням кіберпростору у частині систематизації

теоретичного підґрунтя для формування основ методики виявлення та розслідування таких злочинів.

Окрім розглянутих вище, в роботі містяться й інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного дослідження.

Результати дисертаційного дослідження опубліковані в фахових виданнях України, а також були представлені у вигляді доповідей на науково-практичних конференціях. Публікації перекривають і вирішують завдання, що були поставлені в дисертаційному дослідженні.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків не викликає зауважень. Усі наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані та відповідають меті та завданням роботи, викладені у загальних висновках та висвітлені в опублікованих працях здобувача.

Зроблені Куліушем В.М. наукові висновки мають вагому аргументацію, є належним чином обґрунтованими. Висновки дисертаційної роботи викладені автором чітко, коректно і логічно витікають із отриманих результатів. Підтвердженням достовірності наукових положень і висновків, викладених в дисертації, є належна методологія дослідження.

Дисертаційне дослідження Куліуша В. М. виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік (Указ Президента України від 11 травня 2021 року № 189/2021), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 року № 454).

Обґрунтованість наукових положень дисертації забезпечується належною джерельною базою дослідження, достатніми емпіричними даними.

Отже, результати дисертаційного дослідження Куліуша В.М., які виносяться на захист, є достатньо аргументованими, обґрунтованими, логічними та переконливими, мають належний ступінь наукової новизни та практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Встановлюючи завдання дисертаційного дослідження в межах окресленої мети, автор підходить до їхньої деталізації обґрунтовано та логічно, визначаючи наступні:

- окреслити сучасний стан наукового забезпечення розслідування злочинів, учинених у кіберпросторі;

- схарактеризувати взаємозв'язки між окремими формами кримінально протиправної діяльності економічної спрямованості та функціонуванням кіберпростору;

- визначити поняття та проаналізовано структурні елементи кримінально протиправної діяльності економічної спрямованості, яку вчиняють з використанням кіберпростору;

- виокремити та розглянути основні складові оперативного обслуговування кіберпростору як складової виявлення злочинів економічної спрямованості;

- сформувані типові алгоритми оперативного (ініціативного) пошуку ознак різних форм кримінально протиправної діяльності економічної спрямованості, які вчиняють з використанням кіберпростору;

- встановити, які завдання виконують тактичні операції на початковому етапі розслідування досліджуваної кримінально протиправної діяльності;

- розробити рекомендації з оптимізації організаційно-тактичних засад проведення СРД під час розслідування досліджуваної категорії злочинів;

– проаналізувати тактичні особливості проведення окремих НСРД під час розслідування злочинів економічної спрямованості, які вчиняють з використанням кіберпростору.

Відповідно до поставлених завдань в роботі використана сукупність загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціально-наукових методів пізнання. Зокрема, логіко-юридичний метод надав можливість запропонувати класифікацію форм кримінально-протиправної діяльності економічної спрямованості, яка вчиняється з використанням кіберпростору, та визначити їх структуру, а соціологічний та статистичний методи використовувалися під час вивчення думок працівників кіберполіції Національної поліції України щодо основних положень виявлення та розслідування кримінально-протиправної діяльності економічної спрямованості, яка вчиняється з використанням кіберпростору.

Отже, поставлені наукові завдання виконано на належному методологічному рівні, а дисертант опанував необхідні компетенції для рівня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що сформульовані дисертантом у роботі висновки й пропозиції впроваджено та використовуються у правозастосовній діяльності та освітньому процесі, про що свідчать акти впровадження, надані в якості додатків до дисертаційної роботи. Так, матеріали дисертаційного дослідження використовуються в правозастосовній діяльності – для організаційного, методичного, інформаційного забезпечення роботи оперативних та слідчих підрозділів (акт впровадження Департаменту кіберполіції Національної поліції України від 31.10.2023 р.) та освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Методика і тактика розслідування злочинів» у вищих навчальних закладах, а також підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів із зазначених дисциплін (акти впровадження у навчальний процес Національного університету «Одеська

юридична академія» від 6 вересня 2023 р., Національної академії внутрішніх справ від 04.12.2023 р.).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційне дослідження Куліуша В.М. має чітку структуру, що відповідає вимогам МОН України та порядку присудження ступеня доктора філософії. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (209 найменувань на 23 сторінках) і додатків (4 додатки на 19 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 241 сторінка, з яких основного тексту – 199 сторінок.

Анотація у стислій формі представляє основні тези дисертаційного дослідження, наводить перелік публікацій, в яких викладені основні результати рецензованого дослідження. Анотація викладена українською і англійською мовами.

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, охарактеризовано ступінь її наукової розробки, зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дисертаційного дослідження, емпіричну базу, сформульовано наукову новизну, практичне значення результатів та зазначено інформацію про апробацію дисертації.

Розділі 1 «Теоретичні основи виявлення та розслідування злочинів економічної спрямованості, вчинених із використанням кіберпростору» містить три підрозділи: 1.1. Сучасний стан наукового забезпечення розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі; 1.2. Взаємозв'язки між окремими формами кримінально-протиправної діяльності у сфері економіки та функціонуванням кіберпростору; 1.3. Криміналістичний аналіз кримінально-протиправної діяльності економічної спрямованості, яка здійснюється з використанням кіберпростору.

В межах цього розділу визначено, що взаємозв'язки між розвитком кіберпростору й окремими формами кримінально протиправної діяльності у сфері економіки виявляються в таких формах: криміналізація окремих діянь,

зумовлена широкомасштабним упровадженням інформаційних технологій та їх структурної складової – кіберпростору у всі форми суспільного життя; якісна трансформація інфраструктури економічної злочинності, що зумовлена перетворенням кіберпростору на невід’ємну складову економічних відносин; трансформація окремих способів вчинення економічних злочинів у складні технології кримінально протиправної діяльності; якісна зміна особи злочинця та формування допоміжних технократичних сил, які виконують забезпечувальну функцію на окремих стадіях реалізації злочинних технологій; формування цифрових кримінальних ринків.

У розділі 2 «Виявлення злочинів економічної спрямованості, які вчиняються з використанням кіберпростору» містяться два підрозділи: 2.1. Організація оперативного обслуговування кіберпростору як складова виявлення злочинів економічної спрямованості; 2.2. Організація і тактика оперативного (ініціативного) пошуку ознак кримінально-протиправної діяльності економічної спрямованості, яка здійснюється з використанням кіберпростору.

В межах цього розділу виокремлено основні ознаки оперативного (ініціативного) пошуку: оперативний пошук передує оперативній профілактиці й оперативній розробці; об’єктами оперативного пошуку є особи, предмети та події (факти), які є джерелами оперативної інформації.

Розділі 3 «Організаційно-тактичні особливості розслідування злочинів економічної спрямованості, які вчиняються з використанням кіберпростору» складається із трьох підрозділів: 3.1. Формування та реалізація тактичних операцій на початковому етапі розслідування; 3.2. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій; 3.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій.

В межах цього розділу слідчі (розшукові) дії, які проводять під час розслідування злочинів цієї категорії, класифіковано за критерієм мети проведення на: а) пошукові СРД, спрямовані на отримання нових фактичних даних щодо вчиненого кримінального правопорушення, які раніше не були

відомі слідству; б) перевірочні СРД, спрямовані на перевірку й підтвердження інформації, отриманої під час проведення інших СРД та інших процесуальних й оперативно-розшукових заходів.

Після кожного розділу та наприкінці дисертаційного дослідження Куліуша В. М. наводяться **висновки**, які відповідають завданням та меті роботи, узгоджуються з отриманими результатами, мають належну аргументацію, є обґрунтованими і характеризуються належним рівнем достовірності.

Список використаних джерел складається з 209 найменувань та включає публікації як вітчизняних, так і зарубіжних науковців.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що дисертація Куліуша В'ячеслава Миколайовича відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Куліуша В. М. на тему «Виявлення та розслідування злочинів економічної спрямованості, вчинених із використанням кіберпростору» можуть використовуватися у освітньому процесі закладів вищої освіти юридичного профілю, у науково-дослідних розробках наукових установ, під час підготовки наукових публікацій та монографій, планування та проведення досліджень за цим напрямом, а також у практичній діяльності.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, необхідно звернути увагу на окремі дискусійні питання, які, на нашу думку, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту:

1. На сторінці 136 автором зазначено, що «Опрацювання матеріалів кримінальних проваджень щодо кримінально протиправної діяльності економічної спрямованості, яку здійснюють з використанням кіберпростору, дає змогу констатувати, що ця тактична операція поєднує відповідну систему таких процесуальних дій, як: а. Під час характеристики структури тактичних

операцій ми не акцентуємо увагу на організаційно-тактичних особливостях проведення цих СРД, оскільки їх буде проаналізовано в подальших підрозділах дослідження». На сторінці 143, характеризуючи систему СРД фіксуючого спрямування, автором також названо тимчасовий доступ до речей і документів.

Таке твердження викликає зауваження щодо віднесення тимчасового доступу до речей і документів до слідчих (розшукових) дій. Адже відповідно до положень п. 5 ч. 2 ст. 131 КПК України тимчасовий доступ до речей і документів є одним із заходів забезпечення кримінального провадження.

2. У вищенаведеному твердженні дисертанта вказано, що «ця тактична операція поєднує відповідну систему таких процесуальних дій, як: а) допит; б) огляд; в) тимчасовий доступ до речей та документів; г) зняття інформації з електронних інформаційних систем».

В роботі дисертант проаналізував тактичні особливості проведення допиту, огляду, обшуку, зняття інформації з електронних інформаційних систем. Втім, не зважаючи на вищенаведене твердження та те, що Глава 15 КПК України визначає особливості тимчасового доступу до електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем, дослідженню тимчасового доступу до речей і документів автор не приділив належної уваги.

Втім, перелічені зауваження і побажання мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та практичною значущістю одержаних результатів, а також за авторськими публікаціями ця робота є внеском в розвиток вітчизняної науки.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Куліуша В. М. на тему «Виявлення та розслідування злочинів економічної спрямованості, вчинених із використанням кіберпростору» є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

ВИСНОВОК

про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертація Куліуша В'ячеслава Миколайовича на тему «Виявлення та розслідування злочинів економічної спрямованості, вчинених із використанням кіберпростору», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, що містить нові науково обґрунтовані результати, які відрізняються новизною в розробленні методики виявлення та розслідування кримінально протиправної діяльності економічної спрямованості, вчиненої з використанням кіберпростору.

2. Дисертація Куліуша В'ячеслава Миколайовича за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами й доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами й доповненнями від 31 травня 2019 року № 759) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Куліуш В'ячеслав Миколайович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:
завідувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Оксана ХАБЛО